

Ք Ս Ս Ն Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ Տ Ա Ր Ի

Մ Շ Ա Կ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կես տարեկան 6 րուբ. Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միտիան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Мшакеъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տ է Լ է Ֆ օ ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 յամ (բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնները համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.
Տ է Լ է Ֆ օ ն № 253.

Հ Ի Մ Ն Ա Գ Ի Բ Գ Ի Գ Ո Ր Ա Ր Շ Ր Ո Ւ Ն Ի

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐԿԱՅ 1898 ԹԻՒ

Մ Շ Ա Կ

ԴՐՈՎԱՆՆԵՐ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

«Մշակի» տարեկան գինը թէ՛ Ռուսաստանում և թէ՛ արտասահմանում 10 րուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսականը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսականը՝ 8 ր., եօթ ամսականը՝ 7 ր., վեց ամսականը՝ 6 ր., հինգ ամսականը՝ 5 ր., չորս ամսականը՝ 4 ր., երեք ամսականը՝ 3 ր., երկու ամսականը՝ 2 ր., մի ամսականը՝ 1 րուբլի:

Թիֆլիսում գրվում են ի մ ք ա գ ր ա տ ա ն ը (Բազարնայա և Բարոնական փողոցն, անկիւն): Ուրիշ քաղաքներից պէտք է դիմել այս հասցեով. ТИФЛИСЪ, редакция «Мшакеъ», իսկ արտասահմանից՝ ТИФЛИС, Rédaction du journal arménien «Mschak».

Յայտարարութիւնները ընդունվում են թէ՛ հայերէն, թէ՛ ռուսերէն և թէ՛ օտար լեզուներով:

ԲՈՎԱՆՆԵՐ ԳՆԱԿ

Բջուտութեան դէմ.— ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կրթական միջոցներ ամբողջ համար. Նամակ նրանցից. Նամակ Հին-Նախնայանցի. Նամակ Կանգնակի գաւառից. Նամակ Քաղաքային. Ներքին լուրեր.— ԱՐՍՍՖԻՆ ՏԻՍՈՒԹԻՒՆ. Ֆըրմանայի ապագան. Տխուր յօրերան. Գարշապեան գործը Կիրարեքիում. Արտաքին լուրեր.— ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ՅԱՅՍՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱՎԱՆ. Կիրովի դատաստանը:

ԹՇՈՒՆՈՒԹԵԱՆ ԿԷՄ

Անգլիական պարլամենտը, մի յանձնաժողով էր նշանակել վաշխառութեան դրութիւնը բնութեւ համար: Յանձնաժողովը որ անսահման լիազօրութիւն ունէր, մանրամասն կերպով հետազօտեց վաշխառութեան մեթո՞, հարիւր ու մի ծածկոցների տակ թագըրած գործը և լոյս հասցնեց մի շարք քառասուն իրողութիւններ: Բանից դուրս է գալիս, որ ժողովրդի արիւնք ծծող այդ տղուկները քաղաքակրթված երկրներում ոչ միայն չեն ոչնչանում ինչպէս խաւարը՝ լոյսի առաջ, այլ՝ ընդհակառակն, զարհուրելի կատարելաբար զրոյացան են հասցնում իրանց անգլոֆոնները: Այսպէս, պարլամենտական յանձնաժողովը գտաւ դէպքեր, երբ վաշ-

խառն առնում էր իր պարտականից երեք հազարից վեց հարիւր տոկոս տարեկան: Ասել հարկաւոր չէ, որ այդ անխղճութեան զօհ են գնում հազարաւոր մարդիկ, որոնք կողոպտում են օրը ցերեկով, օրինական հիմքի վրա, և զրոյում են թշուառութեան անդունդի մէջ: Թէ ինչ ինչ ցանցով է վաշխառութիւնը պատել երկիրը, թէ որքան առատ են հասարակական սարքերի քաջագործութիւնները, այդ կարելի է իմանալ նրանից, որ մասնաժողովի պատրաստած տեղեկագիրը կազմում է մի ահազին հաստոր, բաղկացած 2000 երեսից:

Այդպիսի առատ նիւթի վրա հիմնվելով, անգլիական պարլամենտը պիտի կռիւ յայտարարէ ժողովրդական այն աղէտի դէմ, որ կոչվում է վաշխառութիւն: Անգլիացում մինչև այժմ գոյութիւն չունի օրէնք վաշխառութեան դէմ: Եւ այժմ, երբ նոր պիտի կազմակերպվի կռիւ գործը, հետաքրքրական է իմանալ, թէ ինչ միջոցներ է առաջարկում պարլամենտական յանձնաժողովը: Կուտուրական ազգերը աւելի լաւ, արմատական միջոցներ գտնել գիտեն հասարակական թշուառութիւնների դէմ: Ինչ է մտադիր անելու Անգլիան: Ինչպէս յայտնի է, մի քանի երկրներում, ինչպէս նաև մեզ մօտ, Կովկասում, օրէնս-

դրութիւնը մինչև այժմ կարողացել է մի միջոց գործադրել վաշխառութեան դէմ՝ նշանակելով տոկոսի ամաբարձը չափը: օրէնսդրութիւնը պատիժներ է նշանակում նրանց համար, որոնք դուրս են գալիս այդ չափից: Այդ միջոցը յանձնաժողովը բաւարար չէ համարում: Վաշխառութիւնը միշտ կարողանում է օրէնք ռոտակոխ անել ուրիշ օրէնական միջոցներով. այսպէս, նա տոկոսները բարբում է զբամազի վրա և ամբողջ գումարը մտցնում է մուրհակի մէջ, զանազան օրէնքով թողնուած, պարտաւորութիւնների է դնում իր պարտականի վրա, որ անձարութեան պատճառով համաձայնվում է ստորագրել ամեն տեսակ թուղթ: Այդ պատճառով յանձնաժողովը յանձնարարում է պարլամենտին աւելի կարուկ միջոց. այն է՝ սուլ դատաւորներին անսահման իրաւունք և իշխանութիւն այն քաղաքացիական գործերում, որոնք ծագում են վաշխառութեամբ պարագոյների և նրանց կրիտանների մէջ: Իստաւորը չը պիտի ուշադրութիւն դարձնէ իր հայեցողութեան ներկայացրած թղթերի, մուրհակների վրա, այլ պիտի ընենէ, թէ ինչ հանգամանքների մէջ և ինչ միջոցներով են կազմված այդ թղթերն ու մուրհակները և զրա համաձայն լինելու կայացնէ, բողոքի վրա ձնչվում այն հանգամանքից, որ կան վաւերագրեր, մուրհակներ: Բացի դրանից, նկատի առնելով և այն, որ պարտականը շատ անգամ համաձայնվում է կատարել վաշխառութիւն ամենասարսփելի պահանջներով, որպէս զի հարկաւորված չը լինի դատարան գնալ և բաց անել կեղտոտ գործը, յանձնաժողովը առաջարկում է, որ վաշխառութեան գործերում թող տրվի զուտակ դատաւորութիւն: Այս միջոցն էլ շատ նպասակայարմար է. իրանք վաշխառութեան խոտոմխտել են յանձնաժողովի ու առաջ, որ եթէ իրանց ձեռքից խլեն հրապարակով պահանջներ անելու, իրանց պարտականներին լսայտառակելու՝ միջոցը, այն ժամանակ իրանց «փէշկը» բողոքովին կը փանայ:

Բացի դրանից, յանձնաժողովը առաջարկում է և մի շարք ուրիշ միջոցներ, որոնց մէկը չի գալիս, միւս անգամին՝ մէկըլը. իրանց եկամ ժամանակն էլ մեղաւորված չի գալիս: Շատ ժամ՝ անհրաժեշտ դատարարի պէս, եթէ շատ անելուց բեզարում, յոգնում են ու միտք են դնում գործին նայել, դրանից էլ օգուտ չի լինում. չէ որ քանի որ կիրքը մէջ տեղի է, անաշխատութիւնը կորչում է: Այդ կողմնապահ, կրթւոր մարդկանց դատաստանը անտեղին մեղաւոր է չլինում, պարտք չունեցողին պարտաւոր, իսկ երբեմն յայտնի չարագործներին ու սրիկաներին, կայտով ու հրապարակով սպառնացողին ու դէմ դնացողին, բացի բաց ձեռովին ու անպարտաւորին, աղչիլ ու հարս փախցնողին տեղաւոր չէ համարում, հանաքի տեղ է դնում: Մի դիշեր 40 զինված մարդ թափվում են մէկի տան վրա. ուզում են զօռով աղչիլ տանից բաշել, տանել իրանց ուզածին տալ. սուր ու զինք են խաղացնում, հրացաններ են տրաքեցնում, բայց ոչ անաբեկված աղջկան, ոչ էլ նրա տարակուսված ծնողների համար կարծիքներից ոչ մէկի մաղին չեն դիպչում: Չափիններն ինչ մեղաւոր են, որ նրանց զրկողներն մէջ ուրիշ ջօջերի մասը խառն է եղել... Դա անհրաժեշտ է իր աղչիլ է, դեռ ոչ ոքի չէ խօսված, չէ սրված, ասպա ինչ կասէ, որ խօսված, վերջացած, արդէն ձեռք վրա զըրված հարսի վրա էլ յանդգնում են յարձակվել, սպանաւորով ու ծնծելով նրա բողոք հարսնետուր ուղկիցներին: Եւ ձեռնորներն ուղբեր են համարում թէ բողոքով կողմնակի մարդիկ որոնք բացի բացի չափից ու կաշաւքից և կամ թէ կաշաւք ստացող ջօջերի ձեռքին գործիք լինելուց, ոչ մի կապ չունեն հարսի և հարսնետուրների հետ: Բացիբայ յարձակվում են, իրար

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Կ Ի Ի Գ Ի Գ Ա Տ Ա Ս Ա Ն Ը

(Նամակներ գելուց)

I
Նոր ենք եկել «ժողովրդից»: Այս տողերը գրում ենք գիւղական իրականութեանց ստացած ամենաթանկ և ամենատարբեր տպաւորութիւնների տակ: Ինչ ստակով անարդարութիւն է թաղարարում կորած ու մտաբոլած գիւղում: Իրական չը տեսնված ու չը լսված իրողութիւններ են տեղի ունենում այդ խաւարի աշխարհում: Անարդարութիւն, բայց ինչպէս բացարձակ ու աներես կերպով, դժուար է խօսքով նկարագրել: Մարդ չէ իմանում ինչ անէ, ինչ անէ, ինչ վրա յուսայ. ո՞վ պէտք է լոյս ու արդարութիւն ծագցնէ այդ խաւար մարդկանց մէջ:

Ել հենց նրանումն է, որ գիւղացու կիրքը միայն վատ բանակն է լինում. շահի, վրէժի, կաշառքի ու ամեն տեսակ նիւթական ակնկալութիւնների համար՝ կիրքը ինքն իրան կը գայ. ափսոս որ նա չէ երևում բարձր ձգտումների և լաւ գործերի մէջ: Եւ ինչեր անէ, որ անել չի տալիս, ինչ անիրականութիւն ու լրտնութիւն, ինչ ստեղծող, որ չէ հարում այդ կիրքը: Մի կատարեալ տարտարոս է դառնում նրա ներքինը. ոքտեղ է մնում խղճը, մեղքը. դրանց վրա ո՞վ է մտածում: Թիջն աքղէն՝ Տօ չը կայ ու չը կայ. անբընա էլ են մտանում: Ամենաբարեկամայիններն էլ նրանցից ամեն հաշի կորցնում են, երբ կռիւ ու կրքը մէջ են բռնվում:

Գուցէ թէ այդ կիրքը այնքան էլ վնասակար երևել չը լինէր գիւղի հասարակական կեանքի համար, եթէ միայն կրքից հետո միայն հասարակական կեանքի վարիչներն ու ուղղութիւն տուողները, — սաստուէրն ու դատաւորները: Ինչպիսի խիստ պատասխանատուութիւն կայ նրանց վրա: Կարելի է ասել, թէ գիւղի ամբողջ բախտը այդ մի քանի հատ մարդկանց ձեռքին է, մասնաւոր տանտուէրներ: Ինչպէս, ասէք, չէր կարող անել գիւղի համար մի լաւ տանտուէր: Գուցէ թէ շատ աւելի, քան թէ ուրիշ որ և է մէկը գիւղի հասարակութեան անդամներից:

Նրակայացե՛ք, թէ ինչ կը լինի գիւղի դրութիւնը, երբ տանտուէրը կամ դատաւորները վատ, անպիտան մարդիկ են դուրս գալիս: Այնուհետև մի ամբողջ տարի (այս կողմերում մի տարվայ համար են ընտրվում գիւղի պաշտօնները) ոտի տակ է գնում արդարութիւնը. չարքանքով օրինաւոր դատ չի լինում. մի օր

մէջ կան ընկերակցական հիւնդներով վրա դրած կրեդիտային հաստատութիւններ, գիւղական բանկ և այլն: Անգլիական մամուլը միաբերան ուղջուում է այդ բողոք միջոցները. և կասկած չը կայ, որ հասարակական կարծիքը, հարցի մանրամասն ուսումնասիրութիւնը կառաջնորդեն պարլամենտը դէպի այնպիսի կտրուկ և գեղեցիկ միջոցներ, որոնք ցոյց են տրված յանձնաժողովի տեղեկագիրի մէջ: Շատ և շատ ցանկալի է, որ մեզ մօտ էլ գործադրվեն այդ խելացի միջոցները: Վաշխառութիւնն այնպիսի հասարակական աղէտ է, որ նրա դէմ կռվել պէտք է եռանդով, մի շարք արմատական միջոցներով: Մեղանում դժուրութիւն ունեցող օրէնքն անբաւարար է, շատ թող և չէ կարող ոչնչացնել վամպիրներին:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՐՔԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԱՄԲՈՒԻ ՀԱՄԱՐ

Նոյն իսկ պաշտօնական վիճակագրական տեղեկութիւններից երևում է, որ մեր նաւթային քաղաքում, ուր մարդիկ իրիծաներից են խօսում, աշխատաւոր դատակարգի վիճակը վերին աստիճանի անախանձելի և ցաւալի է: Հազարաւոր բանտարներ ապրում են գործարաններում ամենամանկապատ առողջապահական և բարոյական միջնորդում, ապրում են առանց որ և է հասակացողութեան ձեռնարկութեան, լոյսի, Աստուծու մասին: Այդ քաղաքում չէ մտածում. նրանք չունեն ոչ դպրոց, ոչ թատրոն, ոչ կլուբ, ոչ ընթերցարան, ոչ նոյն իսկ եկեղեցի: Այդ հազարաւոր բանտարների մտաւոր և բարոյական շահերը ոչ ոքի չեն հետաքրքրում և ոչ որ էլ ժամանակ չունի հետաքրքրելու: Այնտեղ, ուր երկարակամ լոյսը փայլում է, ուր տեխնիկական գիտութեան ամենամտոր պահանջները իրականանում են, ուր նիւթական բարոյութիւն է տիրում, այնտեղ մարդկանց ամբողջ լեզուները ապրում են իբրև գրաստներ՝ հազարաւոր ինտելիգենտ և կուլտուրական մարդկանց աչքի առաջ: Այդպէս է Բաղուս, այդպէս և ուրիշ արդիւնաբերական քաղաքներում:

Այդ անուսանելի վիճակին վերջ դնելու համար վրա հարուածներ են տեղում մարդկանց դիմին, հարսին քաջաշում են, ուղում են ձիւց փախցնել, վարձան պատում են, հրապարակում մէջ տեղ են բերում, սպառնում են, բայց դեռ էլ բանի տեղ չեն դնում, էլի համար, էլի ոչինչ է համարվում: Ինչպէս. միտլայն նրա համար, որ տանտուէր-դատաւոր կողմնակիցներ ունեն:

Գիւղի կողմնակցութիւնն է, որ ամենքից աւելի քանում է խեղճի տուճը: Ինչ կարող է անել խեղճը. ուր երկայ, ումը կարող է իր ցաւը հասկացնել, մասնաւոր որ՝ շատ անգամ փողի խեղճութեան հետ՝ մաքրի, խեղճի խեղճութիւն էլ է հետը լինում: Կարծեք այս անարդար աշխարհում խեղճ է փողաւորին է զընում: Քանի որ փող չունես, խեղճ էլ չունես, խաթր էլ չունես, անուն ու պատու էլ չունես: Խաթր որ ունենաւ, Տօ նրանից երեսը չէին շուռ տայ գիւղի դատաւորները, ու նրան իրանց դռները չէին մաշիլ տալ: Նրանք միթէ չը գիտեն, որ ուր էլ երկայ, բանը իրանց մօտ կը գցեն. քաղաքի դատաւորն էլ շատ անգամ յարգում, ընդունում է գիւղական դատարանի վիճիները, իսկ վարչական բարձր տեղերը էլի այդ վիճիներին են նայում: Ինչ է մնում նրան անել. լեզուն քաշել, գլուխը ձեռքը, ուրիշ ինչ կարող է անել. ամեն մարդ Տօ խեղճ, հարուստ ու զօռբաւ չի լինի: Նրանց բանն ուրիշ է. նրանք մի բան կանեն. լեզու ունեն, իրանց կը պաշտպանեն, պատու, խաթր ունեն, կողմնակից կը գտնեն. դատի ժամանակ՝ հասարակաց կարծիք կը չափեն, դատաւորների վրա ճնշում կանեն, վերջապէս տարվին, վնասվին էլ, մեծ կորուստ չեն ունենայ: Իսկ ինչ անէ խեղճը. ո՞վ պիտի մտածէ նրա մասին...

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՎԱՆԻՑ

Օգոստոսի 1-ին
Երևու տարի ևս, և երկաթուղին կ'ակը-

պէտք է հետևել անդիլայինները և ամերիկացի-
ները օրինակին, այն երկրները օրինակին, ուր

Սյր չարժուժը մասնաճառ լայն ծառայ է րու-
տացի Ամերիկայում: ԵՊՈՎՈՐԱԿԱՆ-ԿՐԹԱԿԱՆ

Սյր չարժուժը մասնաճառ լայն ծառայ է րու-
տացի Ամերիկայում: ԵՊՈՎՈՐԱԿԱՆ-ԿՐԹԱԿԱՆ

II

Նորից ժողովքը, նորից դատարան... Առաջ-
վանից աւելի տխուր ու դառն մտքեր պաշա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյր չարժուժը մասնաճառ լայն ծառայ է րու-
տացի Ամերիկայում: ԵՊՈՎՈՐԱԿԱՆ-ԿՐԹԱԿԱՆ

Սյր չարժուժը մասնաճառ լայն ծառայ է րու-
տացի Ամերիկայում: ԵՊՈՎՈՐԱԿԱՆ-ԿՐԹԱԿԱՆ

Սյր չարժուժը մասնաճառ լայն ծառայ է րու-
տացի Ամերիկայում: ԵՊՈՎՈՐԱԿԱՆ-ԿՐԹԱԿԱՆ

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Իսկ դրանք այժմ փոռում են ծառերի տակ հենց
իրանց թափված տեղում: Ետեմեքնայի սու-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

էլ որ մնացել է հնձող չը կայ: Այն տափը, որը
առաջ կարելի էր հնձել տայ, զիցուք, 5 րուբ-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՆԱՆԻՑ

Յուլիսի 25-ին

Տիրող չափերը բուսականութեանց գուրկ լեռ-
ներին ու լեռնաշղթաներին օժերի ամբողջ

ՆԱՄԱԿ ԳՈՆՁԱԿԻ ԳԱՒՈՒԹԻՑ

Չարախու, օգոստոսի 1-ին

«Մշակի» № 134-ի մէջ հարդրված էր, որ
«Չարախու» գիւղում կարկուտը արտերը փա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Յուլիսի 25-ին

Տիրող չափերը բուսականութեանց գուրկ լեռ-
ներին ու լեռնաշղթաներին օժերի ամբողջ

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

Սյուրի ժամանակ ակամայ մարդու միտքն
են գալիս գիւղին մօտիկ կանգնած, գիւղը ճա-

ներկայ եմ եղել գրեթէ Եւրոպական օրագրի: Սրանից զուրկ խորհուրդը ինձ չի յանձնարարել եւ ոչ էլ ես եմ յանձն առել խորհուրդի վիճակները եւ պատասխանները խնդրատուներին յայտնելու: Կա արդէն պ. Զարտուգարի պարտաւորութիւնն է: 2) Բողոքատու 8 անձերից վեցը ստացել են իմ ձեռքով խորհուրդի որոշած նպատակները, չենց որ վիճել է եղել այն է՝ երբեք իբրև գաղթական զեւ անցնել յունկարից սկսած մինչև Կանիական գումարի սպառվելը, միւս երեքը, իբրև տասնպետներ: Այս վերջիններսին մէկը ներկայ յունկարից սկսած ստացել է 46 թուրքի: Մնացած երկուսը ոչինչ չեն ստացել որովհետև խորհուրդը մերժել էր դրանց նպատակը: 3) Այս 8 բողոքատու անձերից եօթը ճիշդ չեն խոստում, ասելով որ մերժման լիակրթ են ստացել ինձանից ընկերութեան գրագրասի կնիքով: Մերժման լիակրթ են եմ տուել գրասի կնիքով: Մերժման այդ կնիքատու չէր հաւատում բերանացի պատասխանիս: Գրագրասի կնիքը ես եմ խփել, որովհետև ընկերութեան կնիքը բացակայ պ. Զարտուգարի մաս էր,— իսկ կնիքատու գաւջա էր տանում իր անիւղը պահանջներով թէ զինք պիտի լինէր: 4) Ընդհանրապէս վերջըրած ամենքիս յայտնի է, որ ընկերութեան միջոցները անաւանի չեն, որ խորհուրդը դրժում է որ ոչ և հաստատված նախա և հաջորդ և ուրեմն նա ոչ մի նյութ չունի բաւարարութիւն տալու բոլոր խնդրատուներին ու այն էլ իրանց պահանջած չափով: Հարկատուր եմ նամարում աւելացնել որ այս բացատրութիւնը թիւ ոչ է համարում Վարդապետութեան, սակայն ինձանից անկախ պատճառներով: Գանձապահ՝ Փ. Վարդապետանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

Ամեն կողմից լսում ենք յուսահատական ազդարարներ: Ազդարար Փերեք գետի ղեմ շինված թուռը բացվելով, ջուրը ներս է հոսել քաղցր վրա: Գանձակում սաստիկ կարկուտ փուրջացրել է այգիները, անգլին վնասներ առաջացնելով: շատ դուզերում նոյնպէս կարկուտը ոչնչացրել է արտերը, ցանքերը: մի ուրիշ տեղ սաստիկ անձրևներից յետոյ առաջացել է ջրհեղեղ և ամբողջ քաղաքը ողողել: Եւ արդէս, ամեն կողմից, ամեն անկիւնից ստացվում են ժողովրդական աղէտների յուրեք. աղէտներ, որոնց ղեմ ժողովուրդը կոչվում է միայն լայ ու կոծով, ուղրով է այդ աղէտները համարելով կամ ճակատադրական, կամ երկնից ուղարկված՝ ձեռքերը ձայնում հաստից և ինքնազորածնէութեան ոչ մի նշան է ցոյց տալիս: Եւ նա պատժվում է անգլին վնասներ կրելով, պատժվում է իր սեփական մեղքով, իսկ իր սարկական աննորութեան և անչարութեան պատճառով: Ամեն անգամ, երբ մի վառուց գալիս ու անցնում է, իսկոյն նա մոտաջրով է: էլ ոչ որ չէ մոտում, թէ այդ վառուց կարող է կրկնվել, թէ նրա ղեմ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել: Ավել պէտք է տարբերի ղեմ և ոչ թէ ձեռքերը ձայնում անգործ նստել:

Նրեկ, օգոստոսի 6-ին, Թիֆլիսի պատահեազրական շինութեան մէջ մի դժբախտութիւն պատահեց: Այդ տան ներսի մասում այժմ նոր շինութիւն են կառուցանում: Վերև բարձրանալու համար անկած սիւները և զերանները փռված և վատ շինված լինելով, այն օրակին, երբ մի քանի մշակներ աղիններ էին բարձրացնում, փայտեայ մասը բանդվեց և խեղճ բանուրները ներքև թափվելին Վնասվել են 6 հոգի, երկուսը թեթև, իսկ միւսները ծանր վէրքեր են ստացել: Մամիլապէս վնասվածներին փոխադրեցին հիւանդանոց: Հարկատու է միթէ աւելացնել, որ վնասված մշակները մեծ մասամբ մշակի պանդուխտներ են...

«Արեւելք» լրագրի վերակտելու մասին Կ. Պոլսի լրագրներում կարգում ենք հետևեալը. «Վայսեւրական Իրատէ մը արտօնած է Արեւելքի վերապի նրատարակումը: «Արեւելք» և Մասիսի վարչութիւնը նկատելով, որ «Արեւելք» տասերկու օրարի յարատև կերպով առանց ձևի փոփոխութեան հրատարակւած է իբրև մեծ օրաթերթ, մինչև 14 սեպտեմբեր 1896 թ., որոշած է այդ ձևով շարունակել անոր հրատարակութիւնն օգոստոս 1-էն սկսեալ, և «Մասիսը» վերածել շաբաթաթերթի, ինչպէս կը հրատարակէր ասիկ առաջ: «Արեւելք» և «Մասիսը» վարչութիւնները նոր ըլլալով, «Մասիս» օրաթերթի բոլոր պահանջները և պարտքերը փոխանցուած են «Արեւելքի» և արդի օրաթերթ «Մասիս» բոլոր բաժանորդները պիտի ստանան օգոստոս 1-էն սկսեալ: «Արեւելքը» «Մասիսի» տեղ, արդի դիրքով և արդի խմբագրական մարմնով ու աշխատակիցներով:

Ամուսնական խառնակ կարգեր մի նոր փաստ են հարուգում Կ. Պոլսի հայոց լրագրերները: «Ասիկ մէկ քանի ամիս առաջ հայոց և

յունաց պատրիարքարաններու միջև խառն ամուսնութիւններու մասին կարգադրութիւն մը ընելու համար բանակցութիւններ կը կատարուէին, և երկու պատրիարքարաններու փոխանորդները բանիցս իրարու այցելութիւններ տալով խորհրդակցութիւններ կատարեցին, բայց չի գիտցուի թէ այդ բանակցութիւնները ինչ բանի յանդեպան. միայն սա յայտնի է թէ յունաց պատրիարքարանը անխտոր կը պատկէ այն յոյները, որոնք արդէն հայ պատկով անգամ մը ամուսնացած և դատակներ ունեցած ու յետոյ իրենց ամուսինը երեսի վրայ թողրով ուրիշի հետ պատկուի ուղած են: Կրօնական ժողովը իր վերջին նստին մէջ նամանորինակ խնդրով մը վարչացու: Փոփոխութեան ազգային մը ժողովին ներկայանալով կը յայտնէր թէ՛ իր կինը՝ յոյն աղջիկ մը, հայ եկեղեցիի պատկով իրեն հետ ամուսնացած և դատակներ ալ ունենալէ ետք, այս անգամ առանց պատճառի իր վաւակները և ամուսինը թողրով կրկին յունաց պատրիարքարանը դիմած և ուրիշի մը հետ ամուսնանալու համար հրամանագիր մը կըրգել յայտարար: Եւ յիշեալ իրայ այս վիճակին մէջ կը խորհէր որ իրեն ալ կրկին ամուսնանալու հրաման տրուէ: Կրօնական ժողովը ցատկ տեղեկացաւ խնդրին մանրամասնութեան և այս մասին վերջնական որոշում մը տալու յառաջիկայ նստին թողուց մեծամասնութիւնը չունենալու համար:

ԷՋՄԻՍՄՆԻՑ մեղ գրում են. «Հատուտ ազդուրից տեղեկացանք, որ վանական կառավարութեան նախագահ Սուբախ արքեպիսկոպոսը, օգովելով մեր ժողովրդի նեղ դրութիւնից, փոքրով ջուր է ձախում գիւղացիներին, ստանալով ամեն մէկ խաղաբ տեղի համար 10 թուրքի: Զարմանում ենք, թէ ինչպէս մեր միաբանների մի մասը նպատակ է դրել իրան՝ վայր դնել թէ միաբանութեան և թէ վանքի անուցը՝ դարձնելով նրան ոչ թէ միայն վաճառատուն, այլ և զրկողութեան տերը:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՊՈԼԻՑ մեղ գրում են. «Չորսուտոսի 1-ին, առաւօտեան 2 ժ. 45 ր. տեղի ունեցաւ երկրաշարժ, առանց վնասների: Երեք ժողովրդայինները կան, և լուրջին ստորերկրեայ գոտոցներ: Երջակայ գիւղերից մի բանիտում փուլ են եկել տներ, եղել են և մարդկային զոհեր:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՔՐԱՆՍԻՍՏԻ ԱՊՍՊԱՆ

Փրանսիական երկու գիտնականներ՝ Պուլլէ և Էդմոն Դեմոնը նորերս հրատարակեցին երկու աշխատութիւն, որոնց մէջ նրանք աշխատում են որոշել, թէ ինչ ապագայ է սպասում Փրանսիային: Երակացութիւնները, ճիշդ է, ցաւալի և յուզիլ են, բայց ոչ յուսահատական: Փրանսիայի ազգայնականութեան թիւը չէ աճում, այդ արդէն հաստատված իրողութիւն է, բայց ֆիլիքեան կենսանքը այլասեղանի հետ միասին, շատ գիտնականներ այն կարծիք են, որ Փրանսիան բարոյակէս և սպասելիութիւն է Յայտնի է Աւոթարիլի և Եօպէհատէի կարծիքը Փրանսիայի մասին: Առաջինը անուանում է նրան՝ «Մի շատ վայելիկայ և շարտարական երկիր»: իսկ երկրորդը գրել է. «Աշխարհի ուրիշ մասերում կապիկներ կան, իսկ Եւրոպայում՝ Ֆրանսիայիներ: Ի հարկէ, այդ կարծիքները անաչառ չեն և չափազանցած են, բայց, կասկած չը կայ, որ Փրանսիան, երբորդ հանրապետութեան ժամանակ, բաւական իշխել է բարոյական այն բարձր մակերակցից, որի վրա գտնվում էր առաջ: «Այսօրայ ֆրանսիայիները» անուանով դրքի մէջ Դեմոնը ուսումնասիրում է ամբողջ ֆրանսիական ազգի ընտրը գործը. նա գնում է ժողովրդի յատկութիւնները Փրանսիայի ամեն մի անկիւնում և կապում է այդ յատկութիւնները տեղի կլիմայական, պատմական և անտեսական պայմանների հետ. նա ցոյց է տալիս, որ ֆրանսիական ազգը բաղկացած է բարձրագույն տարրերից և նրա մէջ գոյութիւն ունեն շարժական զգացումներով զարմանալի անուսնութեան: Այստեղ կարճապէս ձգտուում են Պուլլէի և Եօպէհատէի, որոնք մի կողմից ապագայի և մյուս կողմից վերանորոգելի իր համաձայնութիւնը Ունդարիայի հետ, ինչպէս այդ սահմանված է աստրո-ուսկաբական միութեան օրէնքով: Հարցը դժուարացնում է այն, որ ունգարացիները յայտնում են, թէ իրանց վերանորոգման մասին բանակցութիւն կարող են վարել միայն աստորիական թէյխուրատի հետ: Հարց է, ինչպէս պիտի դուրս գայ Փրանսիոսի կառավարութիւնը այս ճգնաժամից: Մի երկիր, ուր ներքին գործերը այսպիսի անկերպարան դրութեան մէջ են, ուր օր օրի վրա սաստկանում է ազգու-

մի փքըր միխթարութիւն կայ, այդ այն է, որ հիւսիսային Փրանսիան բոլորովին ուրիշ գծեր և յատկութիւններ է ցոյց տալիս:

Չը նայելով այդ միխթարութեան, Փրանսիային, չէնց նոյն իսկ այժմ, երկու գիտնականների կարծիքով, մեծ վտանգ է սպասուում, եթէ նրա երկու գլխաւոր պատուհանները՝ թէ ճնրհգիտնութիւնը և աղօթողութիւնը՝ լուրջ անկալելիւ չը դառնան: Բայց կայ և մի աւելի կարեւոր պատճառ, որը տանում է ոչ միայն ֆրանսիական, այլ և եւրոպական ժողովուրդը դէպի մըտաւոր և ֆիլիքական լաւագոյն ոյժերի կորուստը, և ստեղծում աւելի ստորին տիպ: Այդ պատճառը պատեբազմներն են: Յագ թուլութիւնը նոյնպէ թանգ է ստուում, որքան և պարտութիւնը: Եթէ Անգլիայի ժողովուրդը պահպանել է աւելի մեծ ֆիլիքական ոյժ, աւելի բարձր հասակ, աւելի մարդը ցեղ, դրա պատճառներից մէկը եւ այն է, որ նա համեմատաբար, աւելի թիւ է մասնակցել ցամաքային պատեբազմներին: Նոյն պատճառով զօրեղ և աւուղջ ցեղ է մնացել Արաւիկաւիայում: Փրանսիան, ընդհակառակը, իր ամենալաւ ոյժերը պատեբազմների մէջ է սպասել: Սուր բարձրացող ազգերը՝ բացառականում է Գուլլիէնը՝ կը կորչին սրից. նրանք թափում են ուրիշների արիւնը, սպառելով իրանց արիւնը: Միայն խաղաղասէր ժողովուրդներին է պատկանում երկիրը, որովհետև պատեբազմներ տարբեր ոչնչացնում են միմեանց: Մեր օրերում երկար և ընդհանուր պատեբազմը կողնացնի թէ յաղթողներ են և թէ յաղթվածների ցեղական կենսունակութիւնը:

ՏԵՍՈՒ ԵՐԱՆԱՆ

Յիսուն տարի առաջ Եւրոպան ցնցվում էր յեղափոխական այն շարժումից, որի սկիզբը դրվեց Փրանսիայում, փետրվար ամսին: Աստորիան ամենազօրեղ ցնցումներ կող երկիրներից մէկն էր: Մեծանշան ընկաւ իր մեծութիւնից և ստիպված էր փախչել Լոնդոն, որպէս զի ապագայի փութանքից, որին նա այնքան առեղ ու անհամարձեղ էր տանեակ տարիներ ընթացում: 1848-ի վերջերում, գեղտեմբերին, աստորիական զանք բարձրացաւ Փրանսիոսի: Նրան պիտեկված էր անցնել մի շարք մեծ զբժուարութիւնների միջով, ունգարական ապստամբութիւնը, խաղական պատեբազմը, այնուհետև պատեբազմ Պուտլայի դէմ: Աստորիան մեծամեծ կորուստներ կրեց. Ունգարիան ձեռք բերեց անկախութիւն, Իտալիան յետ իր նոր նահանգները, Պուտլան զրկեց նրան այն զիջելից և նշանակութիւնից, որ Աստորիան ունէր գերմանական զաւթակցութեան մէջ: Այնուհետև Փրանսիոսի պարտաւորված էր մի կերպ հաշտեցնել բանագան ազգութիւնների ձգտումները: Այդ բանը հեշտ չէր. ներքին խորուստները դնալով սաստկացան՝ փոխանակ մի խաղաղ լուծում ստանալու: Անցեալ տարի աստորիական թէյխուրատում տեղի ունեցած անկարգութիւնները, որոնք շատ տեղերում արհեստեղ ընդհարումների պատճառը պարճան, աւելի ստուել ժանտիպացնելու: «Մշակի» ընթերցողներին այն շարժման հետ, որ տարիներից ի վեր գոյութիւն ունի վրասն և գերման ցեղերի մէջ: Հաշտեցնել այդ երկու հակառակ տարրերը անհասարկ էր, այս տարի էլ կառավարութիւնը ստիպված եղաւ փախել թէյխուրատը: Այժմ, երբ Աստորիան պատրաստվում է տօնել իր կայսրի զահակաւութեան յիսնամեակը, իրերի դրութիւնը այդ երկրում վերին աստիճանի տիւրը է: Առավարութիւնը, ինչպէս հարորդում են, մըտաւոր է բոլորովին արճակել այժմեան պարզապէս անաւոր ընտրութիւնները նշանակել: Բայց այդ միջոցը հազիւ թէ ցանկալի հեռանկարներ հաջողէ. յայտնի է թէ ինչ ծայրայեղութեան է հասել հակառակութիւնը չէլերի և գերմանացիների մէջ, ոչ մի կողմը չէ ուղում գիլուները անկը, ինչպէս հարցը դարձեւ է ազգային պատուի, գոյութեան հարցը. գերմանացիները կոչում են անում Աստորիայից դուրս դըտնող իրանց ազգակիցների հայրենասիրութեան, իսկ չէլերը համարաւօնական շարժում են ուղում առաջ բերել գերմանական ձգտումները: Երբ զէմ Բայցի գրանցող Աստորիան այս տարի պիտի վերանորոգէ իր համաձայնութիւնը Ունդարիայի հետ, ինչպէս այդ սահմանված է աստրո-ուսկաբական միութեան օրէնքով: Հարցը դժուարացնում է այն, որ ունգարացիները յայտնում են, թէ իրանց վերանորոգման մասին բանակցութիւն կարող են վարել միայն աստորիական թէյխուրատի հետ: Հարց է, ինչպէս պիտի դուրս գայ Փրանսիոսի կառավարութիւնը այս ճգնաժամից: Մի երկիր, ուր ներքին գործերը այսպիսի անկերպարան դրութեան մէջ են, ուր օր օրի վրա սաստկանում է ազգու-

թիւնների մէջ եղած անտաղտեղութիւն, չէ կարող բարեկարգ, ուժեղ մի պետութեան պատկերը ներկայացնել: Ապագան, այն էլ մօտիկ ապագան, բարդութիւններ շատ պիտի առաջացնէ. իսկ կառավարութիւնը կամ պիտի կատարէ մի պետական խիստ փոփոխութիւն կամ մնայ խաղաղ մեջը ազգութիւնների ձեռքին: Փրանսիոսի կայսր տխուր հանդամանքների մէջ է տօնում իր յիսնամեակը:

ԳՊՐՈՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԴԻԱԲՔԻՐՈՒՄ

Տիւրքիները բողոքականները կը բաղկանան գրեթէ 110-120 տոններ: Ունին պարզ ու գեղեցիկ ժողովարան մը, և մէկ տեղացի բարոյիչ Յակոբ Առնունան: Կրթական տեսակէտով այս ժողովուրդն ալ իր անցեալի մէջ, չէ ունեցել շօշափելի արդէնք. իր վարժարանները ասիկ առաջ կըլնական հաստատութիւններ էին դրել լուկ անուամբ, բայց վերջերս կըլնական մասին թիւ մը ջանք կը տեսնուի: Հիմա երկու վարժարան ունի այ տեղի բողոքականները, մէկը արական, միւսը իգական: Արական վարժարանը բաժանուած է երկու մասի կըլնարան և մանկապարտնի մէջ ալ կը գտնուին 23 աշակերտներ, և կը բաժնուին երեք կարգերու, մանկապարտնի մէջ ալ կը գտնուին 70 աշակերտներ և կը բաժնուին չորս կարգերու: Ուսանողները թոշակաւոր են, շատ քիչ են և ուր իբր աղքատ ձրի ընդունուած են: Այս տեղ կը պաշտօնավարեն երկու ուսուցիչներ: Աղջիկներուն վարժարանը կը գտնուին 70—75 աշակերտուհիներ, որ բաժնուած են քանի մը կարգերու: Հոս կը հսկեն և կը դասախօսեն վարժուհի մը և մէկ օգնական. աշակերտուհիները թոշակաւոր են: Այս դպրոցին վիճակը անգնացուցիչ է: Յուսով է որ մօտաւոր ժամանակին մէջ հիմնական կարգադրութիւններով վերջ տրուի այդ կարգութեան: Բողոքական երկուսնու վարժարաններուն ուսանողներին շատերը հայ են: «Քաղաքին հայ-կաթողիկոսները կը բաղկանան 140—150 տոններ: Ունին եկեղեցի մը, ս. Լուսաւորիչ անուամբ, և արական վարժոց մը, ուր կը յաճախեն 80-ի մօտ ուսանողներ և կը դաստիարակուին անփորձ ու տաք պատանիի մը ձեռքով: Այս դպրոցը դեռ բոլորովին նահանգական դրութեան մէջ է, ամէն բան խառնակ և անկերպարան վիճակով կ'ըլնանայ: Հոս ալ կը գտնուին հայ ուսանողներ: Գոթնիկեան կարգի կրօնաւորները բաւական ժամանակ է ի վեր ընտրութիւն Տաստատու են քաղքի մէջ: Իրայկէս լատինական ժողովուրդը չունի ասոնք, սակայն չինած են եկեղեցի և երկուսն վարժարաններ, տղոց և աղջկանց համար: Տղոց վարժարանը կը յաճախեն 120-ի մօտ ուսանողներ, և կը դաստիարակուին երեք ուսուցիչներու ձեռքով: Աղջիկներու վարժարանին մէջ կը գտնուին 60—70 աղջիկներ. ասոնց դասերն ու կըլնութիւնը յանձնուած են մայրապետներու: Քիչ տղոց և թէ աղջկանց վարժարանին մէջ կ'անաւորին միևնոյն անուանական ժրգարով հայերէն, թուրքերէն և ֆրանսերէն լեզուներու դասեր: Ուսանող աշակերտները և աշակերտուհիները գրեթէ ամբողջովին հայ են: Ուսանողները, բոլորն ալ ձրի կըլնուուն ինչ այս վարժարաններուն մէջ, կըլնական պաշտօնականներու ծախքերը կը հողացուն դպրոցը հիմնողներու կողմէն:

Տիւրքիները մէկ կը գտնուին շատ մը քրիստոնեայ ալ և ալ ազգաբնակչութիւններ, որոնք, գրեթէ ամենքն ալ, ունին իրենց մասնաւոր եկեղեցին ու դպրոցը: Այդ դպրոցները—բարձր աննշան տարբերութեամբ—առ հասարակ բոլորն ալ կը գտնուին նահանգական դրութեան մէջ, չունին ոչ կարգ, ոչ կանոն, ոչ ալ ծրագրի Յիշատակութեան արժանի բան չգտնելով այդ վարժոցներուն մէջ, աւելորդ կը համարենք մէկի մէկի կանոնք յիշատակելու: («Մասիս») Ընտանուանի և Անգլիայի ընդհարումը չի նական երկաթուղիների աւելում հետոյտեղ լուրջ կերպարանք է ստանում: Պարլամենտի յուլիսի 28-ի հիստում պատգամաւոր Պրովանզ դիմեց Վերջինից հարցապնդումով, թէ արդեօր գերմանական դեսպանը Ալկինում բողոք չէ յայտնել երկաթուղի շինելու կոնցեսիայի աւելութիւ պրոյէկտի պատասխանից, որ Մակոնուար հեռագրի է, թէ գերմանական դեսպանը Ալկինում բողոք է յայտնել Ռէկոնցից Չիլիանի կը կաթողի անցկացնելուն դէմ այն հիման վրա, որ Եանգտունի նահանգում չէ կարելի երկաթուղիներ կառուցանել առանց Գերմանիայի համաձայնութեան: Իսկոյն անգլիական կառավարութեան անտունով բողոք ներկայացրեց Ալկինում, որի պատճէնը հարորդից գերմանական կառավարութեան: Գրանից յետոյ ստացվեց գերմանական արտաքին գործերի մինիստր

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

Արտաստանի և Անգլիայի ընդհարումը չի նական երկաթուղիների աւելում հետոյտեղ լուրջ կերպարանք է ստանում: Պարլամենտի յուլիսի 28-ի հիստում պատգամաւոր Պրովանզ դիմեց Վերջինից հարցապնդումով, թէ արդեօր գերմանական դեսպանը Ալկինում բողոք չէ յայտնել երկաթուղի շինելու կոնցեսիայի աւելութիւ պրոյէկտի պատասխանից, որ Մակոնուար հեռագրի է, թէ գերմանական դեսպանը Ալկինում բողոք է յայտնել Ռէկոնցից Չիլիանի կը կաթողի անցկացնելուն դէմ այն հիման վրա, որ Եանգտունի նահանգում չէ կարելի երկաթուղիներ կառուցանել առանց Գերմանիայի համաձայնութեան: Իսկոյն անգլիական կառավարութեան անտունով բողոք ներկայացրեց Ալկինում, որի պատճէնը հարորդից գերմանական կառավարութեան: Գրանից յետոյ ստացվեց գերմանական արտաքին գործերի մինիստր

